

פרק 1 :

על שיתופם של בשר ודם בתהליך "תורה מן השמים"

במדור הראשון¹ עסקנו במהות המיוחדת של חומש דברים². כי מחד גיסא "הואיל משה באר", ומאידך גיסא החומש שייך ל"מפיו של הקב"ה לאזנו של משה"³. במסגרת ההיא הבאנו את שיטת רבינו תם⁴ ור' מאיר פוזנר⁵ ור' מאיר שמחה⁶, מהם משתמע פירוש חדש בדברי חז"ל (שבת פז, א) ש"שלושה דברים עשה משה על דעת עצמו והסכים הקב"ה עמו", ביניהם פרש מן האשה ושבר את הלוחות כתוצאה מלימוד קל וחומר. אין הכוונה לומר ש"משה למד והסיק מסקנה באמצעות קל וחומר"⁷, כי אם ש"משה חידש כביכול שיש ללמוד את טקסט התורה באמצעות קל וחומר. ועל זה הסכים הקב"ה עמו! כלומר משה נעשה שותף עם הקב"ה בעצם כתיבת תורה שבכתב. שהרי תמיד יתכן והקל וחומר תופס על פי דיני קל וחומר, בעוד הקב"ה אינו פוסק כך, ולכן עליו להוסיף בטקסט של התורה את ה"תלמוד לומר", הדוחה, כידוע, את המסקנה המתבקשת מלימוד הקל וחומר, שאין דוחים אותו לא מצד הקל ולא מצד החומר. היות ותורה שבכתב נלמדת בשבעים פנים⁸, יוצא כי בזה ש"משה (בהסכמת ה' ובאישורו) הכניס את הקל וחומר אל מערכת המידות שהתורה נדרשת בהן, חלו שינויים בכל מערכת אותיות התורה (שמותיו של הקב"ה) — והלא דבר הוא!

במאמר זה אנו עוברים להמשך שיתופם של בשר ודם בעצם קביעת המתכונת הסופית

1. מדור א פרק 5 (ג).
2. על פי שיטתנו ב"סימפוזיה של חמשה", הלא הם חמשה תומשי תורה, חלוקה המשקפת חמשה היבטים שונים של רצונו המחייב של הקב"ה.
3. כהגדרתו הקלאסית של הרמב"ן (בהקדמה לספר בראשית): אבל זה אמת וברור הוא, שכל התורה מתחילת ספר בראשית עד "לעני כל ישראל" הגיע מפיו של הקב"ה לאזנו של משה (עכ"ל). זוהי ההגדרה הקלאסית של המושג "תורה מן השמים", כאשר אליבא דרמב"ן (ולא מצינו חולקים עליו בזה) מי שאינו סובר כן, הרי אינו מאמין בתורה מן השמים, ובמילא הוא ברשימה של המשנה במסכת סנהדרין (י, א): כל ישראל יש להם חלק בעולם הבא... ואלו שאין להם חלק לעולם הבא... ואין תורה מן השמים... (עכ"ל).
4. ספר הישר סימן רסח (שבת פז, א סימן ריב).
5. הקדמה לפירושו בית מאיר לשולחן ערוך, אבן העזר.
6. משך חכמה ויקרא י, טז ד"ה והנה שורף.
7. ועיין שם בתוספות המקשים "דקל וחומר ניתן לידרש"! כלומר, במה שונה כאן משה רבינו מחז"ל עצמם הדורשים את התורה באמצעות י"ג המידות שהתורה נדרשת בהן, כאשר קל וחומר הוא אחת מהן!
8. כנדרש במדרש במדבר רבה (יג, יד) לכתוב (במדבר ז, יג) "שבעים שקל בשקל הקודש", וזה לשונם: "שבעים שקל בשקל הקודש", למה? כשם שייך חשבוננו שבעים, כך יש שבעים פנים בתורה (עכ"ל).

של תורתנו הקדושה. בחומש במדבר (פרק ז) אנו קוראים על חנוכת המשכן שהוקם על ידי משה, וזאת אחרי שבחומש ויקרא (פרק ח) קראנו על שמונת ימי המילואים שקדמו לימי החנוכה, וזאת אחרי שבחומש שמות (פרק כט) קראנו על הציווי בדבר שבעת ימי המילואים — כאשר גם בחומש שמות וגם בחומש ויקרא אין זכר לימי החנוכה!⁹ בסוף ההקדמה שכתב הרמב"ן לחומש במדבר¹⁰, הוא כותב: "... והספר הזה כולו במצוות שעה שנצטוו בהם בעמדם במדבר... ואין בספר הזה מצוות נוהגות לדורות, זולתי קצת מצוות בעניני הקרבנות, שהתחיל בהן בספר (תורת) הכהנים, ולא נשלם ביאורן שם והשלמין בספר הזה" (עכ"ל הרמב"ן). ואמנם ללא המושג של "הסימפוזיה של חמשה" יהיה קשה להבין על פי פשוטו של מקרא מדוע היה צריך להשלים מצוות מסוימות בתורת הקרבנות אשר מקומן הראוי הוא בתורת כהנים. אולם אם נראה בחלוקה לחמשה חומשים, ביטוי ברור לחמשה היבטים שונים של רצונו של הקב"ה, קל יהיה להבין מדוע חלק מסוים של תורת הקרבנות כתוב בחומש ויקרא, בעוד חלק אחר נדחה לחומש במדבר — זאת, כמובן, אחרי שזכינו לקבוע מהו המרכיב הדומיננטי הייחודי של כל חומש וחומש¹¹.

על מקומו של חנוכת המזבח בספר במדבר, שבו "אין מצוות נוהגות לדורות" אנו למדים מהקדמת הספורנו לחומש, וזה לשונו: וספר בספרו הרביעי, כי חפץ חסד¹² תקן דגליהם כתקון המרכבה הנראית בחזון לנביאיו¹³. והיתה הכוונה שכאשר יחנו כן יסעו להיכנס בארץ תיכף¹⁴ בלתי כלי זיין¹⁵. ולמען יזכו לזה¹⁶, סדר משמרות כהונה ולויה¹⁷,

9. תופעה פשוטה זאת מעידה כמאה עדים על "הסימפוזיה של חמשה". יסוד "הסימפוזיה של חמשה" הוא במדרש בראשית רבה (פרשה ג, ה): א"ר סימון, ה' פעמים כתיב כאן "אורה" כנגד חמשה חומשי תורה, "ויאמר אלקים יהי אור, כנגד ספר בראשית... (עכ"ל). בעקבות חז"ל עסקו מפרשים רבים (רמב"ן, אברבנאל, ספורנו, אור החיים נצי"ב ועוד) בקביעת המהות המיוחדת של כל חומש, וזאת במסגרת ההקדמה שכתבו לכל חומש [על הסתירות בין שמות כט (הציווי) ובין ויקרא פרק ח (הביצוע), עיין, בין היתר, בפירוש מהר"י אברבנאל].
10. שם מציג לפנינו את המושג של משכן כהר סיני נייד.
11. מעין זה עסקנו בהרחבה בספרנו "לפשוטו של מקרא" [מדור ה, פרק 1 (א)] במשנתו של רבינו עובדיה ספורנו בסוגית תורת הקרבנות בכלל ודין "ריח ניחוח" בפרט.
12. הוא הקב"ה, על משקל "עולם חסד יבנה" (ולא "נבנה").
13. במדבר פרקים א-ב.
14. אפילו הדרך הקצרה של "אחד עשר יום מחורב... עד קדש ברנע" (דברים א, א), עמדו לקצר עד ל"ויסעו מהר כו' דרך שלושת ימים (במדבר י, לג) — לולא חטאי המדבר החל ב"ויהי העם כמתאוננים" (שם יא, א) עד חטא המרגלים.
15. בעקבות רש"י לדברים א, ח ד"ה בואו ורשו ("אין מערער בדבר, ואינכם צריכים למלחמה. אילו לא שלחו המרגלים לא היו צריכים לכלי זיין"), ואף הוא בעקבות חז"ל בספרי שם פיסקא ז ("אמר להם, כשאתם נכנסים לארץ, אין אתם צריכים כלי זיין אלא קובע דיופטיין ומחלק"). וכן בתרגום יונתן ("חמון די מסרית קדמיכון ית דיירי ארעא, ולא תצטרכן למיטול זיינא, עולו ואחסינו ית ארעא וקבעו בה דפטיה ופלגוה" [עיין במפרשים פירושים שונים למלה דפטיה או דיופטיין אשר מקורה יוגית]).
16. כלומר, כדי להיכנס ולכבוש את ארץ כנען בדרגה רוחנית גבוהה זאת.
17. במדבר פרק ד, אלה הן מצוות לשעה, אשר לדעת רבינו ספורנו אפילו לא הספיקו למלא את ייעודן, ובכל זאת נשאו מצוות לדורות (משמרות כהונה ולויה).

והבדיל כל טמאים ממחניהם¹⁸. וסדר ענין הסוטה¹⁹ והנזיר²⁰, להעביר כל ממזרות²¹ ולקדש מבניהם לנזירים²², ובאלו נעשו ראויים לברכות כהנים²³. ובכן, הזכיר זכויותיהם של ישראל, אשר בה נעשו ראויים להכנס בארץ באופן מה²⁴, והם חנוכת המזבח²⁵, והשתדלותם בטהרת הלויים²⁶, ובפסח²⁷ ולכתם אחריו במדבר²⁸. עד כאן לשון הספורנו.

הרי שלדעת ר"ע ספורנו חנוכת המזבח היא אחת מ"זכויותיהם" של ישראל במדבר, כאשר היא מציינת יוזמה מצדם הם של הנשיאים, שלא נצטוו בה, כשם שיתר שלוש הפעולות²⁹ הן ציון לשבח לעם היושב במדבר, עקב פעלם ביזמתם הם בענינים שלא נצטוו בהם. ואמנם פשוטם של מקראות מעיד כי לא מציווי מאת ה' קרה הדבר הזה, כי אם ביזמתם של הנשיאים עצמם, אותם צדיקים אשר עקב מחשבתם הטהורה (איש איש בכוונתו על שכטו בעל היעוד הייחודי של אחד משבטי י"ה) זכו והקרבת קרבנו כתובה במלואה בתורה שבכתב³⁰.

18. פרק ה פסוקים א-ד: "וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש", משם למדנו על שלוש דרגות חומרה בטומאת אדם, ובמקביל על שילוח מאחד או יותר משלושת המחנות [ועיין בפירוש הנצי"ב, העמק דבר, בדבר הלימוד מ"כל צרוע", שחז"ל לא דרשו אותו, כשם שדרשו "כל זב" ו"כל טמא לנפש", ועיין מדור א פרקים 7, 6].

19. שם פסוקים יא-לא.

20. שם פרק ו א-כא.

21. מוסב על פרשת הסוטה, וכלשון הרמב"ן: (במדבר ה, כ ד"ה ואת כי שטית) ... "והנה אין בכל משפטי התורה דבר תלוי בנס זולתי הענין הזה שהוא פלא ונס קבוע שיעשה בישראל... לנקות ישראל מן הממזרות, שיהיו ראויים להשרות שכניה בתוכם..."

22. "ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריהם לנזירים" (עמוס ב, יא).

23. שם שם כב-כז.

24. "תיכף בלתי כלי זין".

25. במדבר פרק ז.

26. שם פרק ח.

27. שם פרק ט, א-יד. גם זה שייך ל"זכויותיהם", באשר היתה זאת יוזמה ("למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה' במועדו") באשר יכלו להיות פטורים מן המצוה, כמו שאר סוגי הטמאים, מדין 'אונס רחמנא פטריה'.

28. שם שם פסוקים טו — כג. זאת על פי שיטת רבינו שפסוקים אלה הינם מעין תעודת שבח לכלל ישראל בתקופת המדבר.

29. ההשתדלות בענין הלויים, פסח שני, לכתם אחרי ה' במדבר — על משקל ירמיה ב, ב "זכרתי לך חסד נעורייך... לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה".

30. "ביום... נשיא... קרבנו קצרת כסף אחת. ... זה קרבן...". ועיין בהרחבה יתירא במדרש רבה פרשה יג על כל עשרים הסעיפים שלה ופרשה יד על י"ח הסעיפים הראשונים שלה. ואמנם במקום שמפרשי המקרא החרישו (כפי שיראה ממבט כללי על עמודי החומש!) הרחיבו חז"ל את היריעה, כאשר דבריהם בתורה שבעל פה משלימים במלואם את הסתום בתורה שבכתב החוזרת ונשנית. ומן הראוי ומן הרצוי לציין כאן את דברי רבינו בחיי, ריש פרשת קרח, העומד המום מול התופעה שאותם צדיקי עליון — אשר, כפי שנראה להלן, הוסיפו פרשה שלמה לתורה — הם הם אשר נפלו מאיגרא רמה של חנוכה לבירא עמיקתא של מחלוקת. הם אשר נפלו מאיגרא רמה של הוספת מצוה במנין תרי"ג לבירא עמיקתא של אותו המרד אשר בא לקעקע את עצם היסוד של "זכרו תורת משה" ("ומדוע תתנשאו על קהל ה'"). וזה לשון רבינו בחיי (במדבר טז, א ד"ה ויקח קרח): ומכלל

והנה מיד אחרי ברכת כהנים³¹ אנו קוראים: "ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן³², וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו ואת המזבח ואת כל כליו וימשחם ויקדש אותם" — הרי ימי המילואים מובילים עד לקידוש המשכן המזבח וכליו, כפי שהם מפורשים בחומש ויקרא פרשת שמיני. ואמנם שם (פרק ט) מפורש ומפורט כל תהליך העבודה בשמיני למילואים, עד ל"וירא כבוד ה' אל כל העם" (ויקרא ט, כג), ובהמשך בפרשת נדב ואביהוא. וההמשך לא בחומש ויקרא כי אם בחומש במדבר (ז, ב): "ויקריבו³³ נשיאי ישראל, ראשי בית אבותם הם נשיאי המטות הם העומדים על הפקודים". (פסוק ג) "ויביאו את קרבנם לפני ה'... ויקריבו אותם לפני המשכן". ומבאר הרמב"ן³⁴: בעבור היות העגלות לצורך הקרבנות יקראו "קרבן"... והנה חשבו הנשיאים³⁵ שלא יתכן שישאו הלויים על כתף קרשי המשכן והאדנים שהם כבדות מאוד³⁶, והביאו מעצמם³⁵ עגלות... לפני המשכן. והשם צוה את משה "קח מאתם" (פסוק ה) — הכל³⁷. והיו העגלות — והבקר שאינם לקרבן — "לעבוד את עבודת אהל מועד" (שם פסוק ה). ואחר כך לקחו הנשיאים את קרבניהם מעל העגלות, "ויקריבו אותם לפני המשכן" (פסוק ג) כי היו חושבים להקריב הכל ביום אחד³⁸. אחר שהורשו להקריבם לו³⁹, צוה "נשיא אחד ליום... יקריבו" (פסוק י"ד), ולכן לא הוצרך לומר עתה⁴⁰ "קח מאתם"⁴¹...

- חמשים ומאתיים אלו היו שנים עשר הנשיאים שהקריבו בחנוכת המזבח... ואע"פ שלא פרסמם הכתוב, נתן סימניהם, ומתוך המקומות אתה מבין אותם... והנה זה מדרכי התורה שכל "דרכיה דרכי נועם" שפרסמם אצל המצוה והזכות בחנוכת המזבח, וכאן אצל הפורענות הסתירים.
31. במדבר ו, כ"כ, כאשר סוגיתנו על חנוכת המשכן מתחילה בפרק ז, א.
32. כידוע בפסוק זה מצא רש"י את היסוד לשיטתו בעקבות חז"ל שימי המילואים התחילו ב"כג באדר (שלתאריך זה כתאריך אין זכר בתורה) ונסתיימו בראש חודש ניסן, כאשר באותו יום החלו ימי החנוכה. בשמות מ, ב מצינו שגם הרמב"ן מאמץ לו שיטה זאת (אע"פ שמעיר כאן בפסוקנו "אבל איננה ראייה גמורה"), וזאת בניגוד לעמדת ראב"ע על דרך הפשט שימי המילואים החלו בראש חודש ניסן ונסתיימו ב"ח' בו, כאשר רק אז החלו ימי החנוכה אשר נסתיימו ב"ט בו. משיטה זאת (כך גם פירש הספורנו בסוגית פסח שני) השלכות ברורות בסוגית מות נדב ואביהוא מחד גיסא וחגיגת פסח ב"ד מאידך גיסא. אמנם אבן עזרא מפרש כי כל התהליך של ימי המילואים החל בראש חודש ניסן, אבל יחד עם זאת רואה כי פסוקנו משמש "לעד על דברי המעתיקים (קרי: חז"ל) כי היה סותרו ומקימו וחוזר לסותרו ולהקימו כל שבעת ימי המילואים להרגילם..." כלומר, מסכים ראב"ע עם רש"י כי לשון "כלות... להקים" מלמד על הקמות מהקמות שונות.
33. במשמעות לקרב (ולא להקריב על המזבח) כפי שנלמד מפשרה של הסוגיא ("ויביאו את קרבנם.. לפני המשכן").
34. במדבר ז, ב ד"ה ויקריבו נשיאי ישראל... את קרבנם לפני ה'.
35. כלומר, יוזמה שלהם, לא שנצטוו על כך.
36. ידידי ומכובדי הנעלה ר' פרופ' יחיאל (סירל) דומב שליט"א, חישב וקבע כי משקל כל קרש היה כטונה וחצי, ומשקל כל אדן מן האדנים למעלה מטונה — ואמנם "כבדות מאוד"!
37. גם הבהמות לקרבן וגם העגלות לעבודת אהל מועד.
38. חלק מן היוזמה שלהם על פי הבנתם הם, כאשר שנים עשר ימי חנוכה-מאן דכר שמייהו?! כלומר, הנשיאים ביקשו להצטרף לחגיגת היום השמיני למילואים על ידי הוספת קרבנות חנוכה באותו יום.
39. פסוק ה "קח מאתם".
40. כאשר קבע שלא יביאו את כל הקרבנות ביום שמיני למילואים אלא ריוח ישימו בין נשיא ונשיא.
41. כי האישור העקרוני כבר ניתן.

ובהמשך דבריו עומד הרמב"ן על התופעה של מחשבתם של הנשיאים ליום אחד לעומת הכרעת הקב"ה לשנים עשר יום, וזה לשונו:

ועוד בזה טעם אחר במדרשם, כי לכל אחד מהנשיאים עלה במחשבה להביא חנוכה למזבח ושתהיה בזה השעור⁴². אבל נחשון חשב בשיעור הזה טעם אחד, וזולתו כל אחד מן הנשיאים חשב טעם בפני עצמו⁴³... וכן מצאו שם במדרש בכל שבט ושבט טעם מיוחד בקרבנו ובשיעורי הקרבן⁴⁴. ולכך הווה אותם הכתוב לפרט כל אחד בעצמו כאילו לא הוזכר האחר. ואחרי כן כללם כאחד לרמוז כי בעת אחת עלה במחשבתם להקריב החנוכה, ולא קדם אחד לחבירו במחשבה ולא בהבאה לפני המשכן. ועל זה הזכירם הכתוב לכולם בהשואה (עכ"ל הרמב"ן). ובעקבות הרמב"ן פירש הספורנו⁴⁵, כאשר גם לו קשה מדוע הקב"ה היה צריך לתת את אישורו למשה לקבל את נדבת הנשיאים — "שש עגלות צב ושני עשר בקר". וזה לשונו:

כי חשב משה שיהיה כל משא הלויים בכתף⁴⁶, כמו הענין במשא בני קהת⁴⁷. ובעקבות הרמב"ן והספורנו פירש בעל אור החיים:

אמרו "מאתם" (פסוק ה) ללמד שעדיין היו ברשות המביאים ולא באו לרשותו של משה. וטעמו של משה לצד שלא נצטוו שישאו המשכן על העגלות, לא רצה לקבל, כי למה הם ראויים?! והנשיאים שיערו בדעתם כי הקרשים והאדנים משא גדול שצריך לעגלות, והסכימה דעתו של הקב"ה.

ומקור לדברי כל המפרשים (רמב"ן ספורנו, אור החיים) מצינו במדרש רבה פרשה יב סעיף כג (יח) וזה לשונם:

"קח מאתם" — באותה שעה היה משה מתיירא ואומר: תאמר שמא נסתלקה ממני רוח הקודש ושרתה על הנשיאים! אמר לו הקב"ה, משה! אילו להם הייתי אומר שיביאו לך, הייתי אומר שתאמר להם⁴⁸. אלא "קח מאתם" — מאתם⁴⁹ היה הדבר, הא הסכימה דעתם לדעת עליונה⁵⁰.

42. כלומר, המשותף לכל הנשיאים היתה לא רק עצם המחשבה להביא קרבן חנוכה, אלא גם את תוכן הקרבן ["קערת כסף אחת, שלושים ומאה משקלה וכו'"]. נשאלת אפוא השאלה מדוע באמת הפריד הקב"ה בין כל אחד ואחד, ומדוע תורה שבכתב חזרה על כל אחד ואחד במלואו, כאשר הקרבנות זהים.

43. במדבר רבה יג, יג: רבנן אמרין, אע"פ שקרבן שוה הקריבו כולם, על דברים גדולים הקריבו, וכל אחד ואחד הקריבו על דעתו.

44. כלומר, לא רק בעצם הבאת הקרבן עבור שבטו היו שונים זה מזה, אלא אף בפרטי הקרבן, התכוון כל נשיא ונשיא לענינים שונים השייכים אך ורק לשבטו הוא. עיין בהרחבה במדרש רבה על אתר. [יצויין כי מדרש במדבר רבה לא עמד לנגד עיניו של פרשנדתארשיי (ולכן מרבה להביא מרבינו משה הדרשן), ואילו כבר בזמנו של הרמב"ן היה ידוע].

45. במדבר ז, ה ד"ה קח מאתם.

46. לא רק משא בני קהת, אלא גם משאם של גרשון ומררי.

47. שם פסוק ט "ולבני קהת לא נתן, כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו".

48. כלומר, אילו היתה היוזמה מצדו יתברך, היה פועל דרך הצנורות המקובלים, דהיינו אמירה למשה שיצוה להם בשמו יתברך.

49. יוזמתם.

50. ויש לעמוד על הכדל משמעותי ביותר שבין חז"ל במדרש ובין בעל אור החיים. אצל חז"ל

על פי נוסחא זאת של מדרש רבה⁵⁰ יש לשאול ולהקשות. אם אמנם כך היתה דעתו של הקב"ה, אבל לא גילה את דעתו — ולפי הנראה מפשרו של לשון המדרש לא עמד לגלות את דעתו זאת — יוצא שיש שני סוגי "דעתו" (= רצונו) של קב"ה: (א) אותה שהוא מגלה למשה רבינו ובזה מחייב, דהיינו תרי"ג מצוות, וכן כל המתלזה עליהן⁵¹ (ב) אותה "דעתו" שהיא עדיין שמורה בבית גנזיו של קב"ה, ותישאר שם כאנרגיה פוטנציאלית של תורת ה', כאשר יציאתה מן הכח אל הפועל תלויה בהתערותא דלתתא בלבד. כל עוד לא תהיה התערות כזאת, תישאר "דעתו" זאת (אנרגיה זאת) במצב של בכוח בלבד בבית גנזיו של קב"ה, ולא תתורגם אל ציווי אופרטיבי לשומרי תורה עלי אדמות בכלל וארץ ישראל בפרט⁵².

ובהמשך פירושו של הרמב"ן לסוגית קרבנות החנוכה⁵³, הוא כותב:
 והנה השם הנכבד הסכים על דעת הנשיאים⁵⁴ וצוה "נשיא אחד ליום... יקריבו"⁵⁵.
 ולפיכך⁵⁶ יתכן⁵⁷ שהיא מצוה לדורות שיחנכו לעולם בית המקדש והמזבח. ולכך⁵⁸ עשה שלמה חנוכת הבית, דכתיב (דברי הימים-ב, ז, ה): "ויחנכו את בית האלקים, המלך וכל העם"⁵⁹. וכן אנשי כנסה הגדולה עשו חנוכה, דכתיב (עזרא ו, טז): "ועבדו בני ישראל,

- "הסכימה דעתם (של הנשיאים) לדעת עליונה", ואילו אצל האור החיים "הסכימה דעתו של הקב"ה (לדעתם של הנשיאים)" — והלא הבדל הוא! וראה בהמשך המאמר.
51. כלומר, חלקי תורה שבעל פה השונים: הלכה למשה מסיני, כתובים (טקסטים) במשקל "לא מסרו הכתוב אלא לחכמים", ביאורים מוסמכים של הכתוב על ידי המידות שהתורה נדרשת בהן ועוד.
52. ומי יודע אלה אוצרות גדולים של תורה עדיין שמורים בבית גנזיו, ועוד ממתנים "לגאולה" על ידי בשר ודם המתאמצים (עיין להלן בסוגית "מואבי ולא מואביה") לקראתו יתברך, ובקפיצת קוונטום פותחים את שערי הגנוך ומורידים עוד תורה עלי אדמות — עד לדרגת מצוה בתרי"ג ועד בכלל! — ועיין בזה להלן.
53. במדבר ז, יג ד"ה סולת בלולה בשמן למנחה.
54. עיין הערה 50. כאן מפרש הרמב"ן לפי לשון בעל אור החיים.
55. לעומת מחשבתם להביא כולם את קרבנותיהם ביום השמיני למילואים.
56. את הלשון "לפיכך" נראה לפרש כדלקמן: אילו הסכים הקב"ה לגמרי לדעתם, ולא הכניס בה כל שינוי, לא היה שייך כל כך לומר ש"צוה" בדבר ביצוע הצעתם שהיא יוזמתם. ואם אין ציווי מצדו יתברך, רק הסכמה ליוזמת הנשיאים, קשה לומר (כפי שהרמב"ן ממשיך ומבאר) שלפנינו מצוה לדורות ואולי אף בתרי"ג. אבל מאחר והקב"ה אמנם הכניס שינויים בהצעתם, ועל אותם השינויים יש מצות עשה בתורה ("קח מאתם... נשיא אחד ליום") — לפיכך יש מקום להמשך דברי הרמב"ן.
57. מאי דמספקא ליה לרמב"ן בפירושו לתורה, נהירא ליה בספר המצוות בהשגותיו לשורש השלישי, שם כתב: ...ונראין הדברים עוד שאף המשכן בהקמתו ובית המקדש בהיבנותו צריכים חנוכה לעולם. ונדבת הנשיאים היתה הוראת שעה בשיעורים ההם שעלה בדעתם. אבל בחנוכה, כמו חובה היא (עכ"ל). מצוה "לעולם" היא מצוה "כימי השמים על הארץ", אשר לפי הרמב"ם בשורש השלישי, יכולה להיות אף מצוה במסגרת תרי"ג (ולא דאורייתא בלבד). ועיין בהרחבה במפרשי ספר המצוות (כמו בעל "מגילת אסתר"). הרי לפנינו דוגמה קלאסית של 'לא מסרו הכתוב אלא לחכמים'.
 58. עקב היותה מצוה נוהגת לדורות.
59. כלומר, זהו עיקר המצוה של חנוכה, בעוד "השעורים" (בקר 22,000 צאן 120,000 שונים בתכלית משעורי הנדבות של חנוכת המשכן [ועל ההבדלים בין קדושת המשכן / בית ראשון / בית שני / ואי"ה בית שלישי] — עיין דברי נועם ביותר בפירוש הספורנו לפרשת פקודי (שמות לח, כד)).

כהניא ולויאי ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא (דנה בחדוה)⁶⁰. וכן לימות המשיח, שנאמר ביחזקאל (מג, כו-כז): "שבעת ימים יכפרו את המזבח וטהרו אותו ומלאו ידיו. ויכלו הימים והיה ביום השמיני והלאה⁶¹ יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם" — והיא חנוכה למזבח במלואים⁶². והנה תהיה ענין זו המצוה⁶³ כענין פרשת טמאים בפסח⁶⁴, ופרשת בני יוסף⁶⁵ שהסכימה דעתם⁶⁶ לדעת העליונה⁶⁷.

והאוזן הרגישה לדברי חז"ל — ראשונים — אחרונים לא תוכל שלא לשים לב לכך, שבעוד חז"ל בכמדבר רבה⁶⁸ ציינו שבחנוכת המשכן והמזבח "הסכימה דעתם לדעת עליונה", הרי שבעל אור החיים הקדוש דבר על "הסכימה דעתו של הקב"ה (לדעתם)"⁶⁹. אולם הרגישות עוד יותר מורגשת כאשר אנו רואים כיצד אצל הרמב"ן עצמו, בסוגית חנוכת המזבח כתב (במדבר ז, יג ד"ה סולת כלילה בשמן למנחה): "והנה השם הנכבד

60. ושם "השעורים" היו "תורין מאה, דרין מאתין, אמרין ארבע מאה, וצפירי עיזין לחטיא על כל ישראל"...

61. הרי בבית שלישי יהיו שמונה ימי מילואים כמו שהיו בהקמת "בית" ראשון הוא המשכן, אשר הוקם בראשון לחודש הראשון, כמו ש"בית" שני (הוא מקדש שלמה) הוקם בשני לחודש השני (על פי ר"י אברבנאל). ובסיום ימי המילואים בבית שייבנה על ידי משיח צדקנו בב"א אנו עדים לחנוכה.

62. ובסוגית בית שלישי במשנתו הנבואית של יחזקאל, עיין בהרחבה חלק א, מדור ג בעיקר בפרק 1.

63. של חנוכת המזבח / המשכן. יצויין כי בזה יש 'שלשה דינים', (א). חנוכת הלויים שהיתה לשעה ותקפה לדורות, כך שאין צורך לחדש אותה. (ב). חנוכת המזבח שלכולי עלמא היא הלכה לדורות. (ג). חנוכת הבית — מחלוקת רמב"ם-רמב"ן בספר המצוות.

64. במדבר פרק ט.

65. שם פרק לו.

66. של הטמאים לנפש אדם ושל משפחת בני יוסף.

67. עיין הערות 50, 52.

68. מן הראוי ומן הרצוי להפנות את תשומת לבו של הלומד לכך שמדרש במדבר רבה (הלא הוא אחד מחמשת "מדרש רבות") לא עמד לנגד עיני הבדולח של רש"י. נתגלה לראשונה אצל רבותינו הראשונים בתקופת חייו של הרמב"ן, כאשר מובא בהרחבה כבר אצל תלמיד (רבינו בחיי) תלמידו (הרשב"א). זוהי הסיבה שבפירושו של רש"י לחומש במדבר אינו מביא מדברי מדרש זה, ואילו במקומו הוא מרבה להביא מדבריו של ר' משה הדרשן. דוגמה לכך (כבחינת פרט היכול ללמד על הכלל) מצינו בפירושו על רש"י לבמדבר לב, מב ("ונבח הלך וילכד את קנת ואת בנותיה") ד"ה ויקרא לה נבח בשמו: "לה" אינו מפיק ה"א. וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן, לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה, שמשמע מדרשו כמו "לא". ותמיהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה [כלומר שחסר מפיק בה"א] [רות ב, יד] "ויאמר לה בועז"; (זכריה ה, יא) "לבנות לה בית" (עכ"ל רש"י) [ואי אפשר שלא להשתומם מול ידיעתו של רש"י בניקוד התנ"ך — עד כדי פעמיים בלי מפיק ה"א!!]. והנה לשון מדרש רבה [המקור לרבי משה הדרשן] למגילת רות פרשה ה, ה. "ותאמר, אמצא חן בעיניך אדוני וגו' ואנכי לא אהיה כאחת שפחתך". אמר לה: חס ושלום, אין את מן האמהות אלא מן האמהות [דרוש את הפסוק הבא "ויאמר לה (בלי מפיק ה"א) בעז לעת האוכל", כלומר "ויאמר לא" כפי שאת אמרת]. ודכותיה "ונבח הלך וילכד את קנת ואת בנותיה... ויקרא לה נבח", מלמד שלא עמד לו אותו השם. ודכותיה "ויאמר אלי לבנות לה [בלי מפיק ה"א] בית בארץ שנער" — מלמד שאין לשקר תשועה (עכ"ל המדרש רות רבה).

הסכים על דעת הנשיאים", בעוד באותו דיבור, בכתבו על סוגית פסח שני ופרשת בני יוסף⁷⁰, ציין הרמב"ן "שהסכימה דעתם לדעת עליונה" – והלא דבר הוא! ואמנם נראה לומר במשנתו של הרמב"ן שיש כאן מקרה של "שני דינים". האחד שהקב"ה הסכים לדעתם (קרי יוזמתם) של בשר ודם, והשני שבשר ודם כווננו לדעתו של הקב"ה. סוגית חנוכה המשכן והמזבח שייכת לקטיגוריה הראשונה. פשוטו של מקרא מעיד כמאה עדים על כך שענין החנוכה לא היה כביכול בתכנית של הקב"ה כלל וכלל. הרי מקרא מלא צוה הכתוב בפרשת תצוה ובפרשת צו אודות ימי המילואים⁷¹. אין כל זכר בחומשים שמות ויקרא לצורך בחנוכה פרופר, מעבר למה שנצטוו במסגרת ימי המילואים. לכן ענין חנוכה המשכן נדחה לאותו חומש "שאינ בו מצוות נוהגות לדורות זולתי קצת" (רמב"ן). זוהי איתערותא מלתתא על ידי הצדיקים. לא הם אשר כיוונו לדעת עליונה, אלא הם אשר הציעו לדעת עליונה, כאשר ההסכמה מלעילא לא בוששה לבוא. זאת ועוד! כה החלטית היתה הסכמת דעת עליונה, שעברה המצוה מהוראת שעה ("אד הוק") להלכה לדורות (בעיקרון אבל לא בפרטים) עד לתפיסת מקומה הנכבד בקבוצה היוקרתית אשר בשם תרי"ג נקראת – עד ועד בכלל!

לעומת זאת, נראה לומר שסוגית פסח שני מייצגת את הקטיגוריה השניה, היא אשר עליה אומרים שכיוונה דעתם לדעת עליונה. גם כאן פשוטו של מקרא מעיד כמאה עדים על הכיוון שהצבענו עליו. כי בעוד בסוגית חנוכה המשכן חידושו של הקב"ה היה מזערי⁷², הרי שבסוגית פסח שני, "תרומתם" של הטמאים לנפש אדם היתה בסך הכל בהצגת הבעיה בלבד, בעוד חידושו של הקב"ה היה (א) עצם המושג של פסח שני⁷³ (ב) התאריך (ג) כל סוגי החייבים במצוה מעבר למקרה המצומצם של "טמאים לנפש אדם" (ד) דיניו המיוחדים של "חג בפני עצמו", הדומה אמנם לפסח ראשון, אבל בכלל אינו זהה לו⁷⁴. כאן אפשר לזקוף לזכותם של הטמאים רק את "פתיחת הנושא לדיון", מעין קטליזטור ותו לא. הרי יכול היה הקב"ה להשיב על טענתם "למה נגרע"⁷⁵ בהוראת שעה לדור ההוא בלבד, כפי שעשה בסוגית "ולא תסב נחלה" אצל משפחת יוסף⁷⁶. או יכול היה לאפשר להם להביא את

70. בענין "ולא תסב נחלה" על ידי בת יורשת נחלה.

71. שמות כט, א "וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי", (פסוקים כט-ל) "ובגדי הקודש אשר לאהרן... שבעת ימים ילבשם", (פסוק לז) "שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אותו". ואחרי פרשת הציווי בספר שמות, באה פרשת הביצוע בספר ויקרא פרשת שמיני. (פרק ח, ב) "קח את אהרן" והלאה בכל התהליך עליו נצטוו כבר בפרשת תצוה עד לסיום (פסוק לג) "ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד מלאות ימי מילואיכם כי שבעת ימים ימלא את ידכם". ועם גמר שבעת הימים (פרק ט, א) "ויהי ביום השמיני" עם הדינים המיוחדים שלו עד למטרה הנכספת (פסוק כג) "וירא כבוד ה' אל כל העם".

72. נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום, לעומת כולם ביחד, כאשר חידוש זה בלאו הכי היה לשעה בלבד, ואינו מופיע לא בחנוכה בית ראשון ולא בחנוכה בית שני.

73. מעין "מועד ב"!

74. עסקנו בזה בהרחבה בספרנו "נתעלמה ממנו הלכה" סוגית פסח שני.

75. ספורנו: מאחר שהיתה טומאתנו לדבר מצוה [מת מצוה, נושאי ארונו של יוסף, מישאל ואלצפן], למה תהיה גוררת עבירה!

76. עיין להלן בטיפול בסוגיא זאת על פי הרמב"ן שלפנינו.

הפסח בטומאה, כשם שאמנם ניתן לעשות כאשר רוב הצבור טמאים, כאשר טומאה דחויה בצבור. או אפילו יחיד המביא בטומאה כאשר קבוע זמן לקרבן ("במועדו") – עיין בזה בפירושו הנצי"ב (העמק דבר) על אתר. אבל לא כך נהג הקב"ה. "ניצל" כביכול את בקשתם של הזכאים הללו לפתוח אשנב למצוה חדשה לגמרי – אף היא נמנית במנין תרי"ג – שלא שערוה דור מקבלי תורה כסיני, ומשה רבינו בתוכם⁷⁷. במקרה הזה בודאי נכון הניסוח של הרמב"ן ש"הסכימה דעתם לדעת עליונה".

לפנינו אפוא, המשך היסוד שהונח על ידי רבינו תם, הרב פוזנר וההולכים בעקבותיהם – שיתוף צדיקי בני ישראל בעצם קביעת מצוות במסגרת תרי"ג מצוות בתורה. אמנם רבינו תם התייחס למשה רבינו בכבודו ובעצמו (והרי "לא קם כמשה") לעומת מישאל ואלצפן⁷⁸. אבל מישאל ואלצפן לא הגיעו לידי כך שחידשו מידה מתוך י"ג המידות שהתורה נדרשת בהן, כי אם מצוה אחת מתוך מצוות התורה. הצד השווה שביניהם הוא ש"הסכימה דעתם לדעת עליונה". צדיקים אלה חדרו אל תוך תוכה של "תורה" אצלו יתברך, "והורידו" מן הפוטנציאל שבבית גנזיו, חלק מסוים מתורתו, אשר שמור היה שם באנרגיה הפוטנציאלית של תורה. לולא פעלם הם היה חלק זה אולי נשאר שם כמו אור ששת הימים אשר לא הגיע אלינו, וחבל. כי כאשר "היה הקב"ה בורא עולמות ומחריבם", בודאי לכל עולם שברא – וטרם החריבו – היתה "תורה" שהיתה הולמת את אותו עולם, בבחינת "נסתכל באורייתא וברי עלמא". כך לפי משנתו של רבינו עובדיה ספורנו⁷⁷ היתה לנו תורה אחרת ממה שיש לנו היום, אילו בני ישראל לא חטאו בעגל. הוא הדין והיא המידה, היתה לנו תורה שונה ממה שיש לנו כיום לולא חטאו המרגלים⁷⁹. והנה בעוד הספורנו עוסק בשינויים בתורה עקב חטאי בני ישראל, הרי כאן לפנינו עוסקים בחידושים בתורה עקב צדיקי בני ישראל! הצד השווה שביניהם הוא כי "קב"ה ישראל ואורייתא – חד הוא". כלומר, אורייתא היא תוצאה מפעלם הן של הקב"ה והן של ישראל!

סוגית חנוכת המזבח ביוזמת הנשיאים היתה בבחינת תורה מלתתא, כאשר עצם הענין כאילו לא עלה על דעתו של קב"ה⁸⁰. לכן כאשר הקב"ה אישר את היוזמה, כותב הרמב"ן

77. אבל עיין במשנתו המיוחדת של ה"משך חכמה" (בעקבות משנתו הסדורה של הספורנו בסוגית "לפני – אחרי") המבאר מדוע לפני חטא העגל לא היה בכלל מקום לבעיה זאת שהעלו הטמאים לנפש אדם. בדרגת דור מקבלי תורה היה לכל יחיד דין ומעמד של צבור, ולכן כשם שטומאה דחויה בצבור אחרי חטא העגל, כך טומאה דחויה ביחיד לפני חטא העגל! ועיין בביאורנו למשך חכמה במדבר ט, כ ד"ה איש איש כי יהיה טמא לנפש. ועיין מדור א פרק 5 (א), מדור ה פרק 1 (ב).

78. דוגמה אחת מתוך שלוש דעות חז"ל בנדון.

79. טיפול במושג זה במישור של המיקרו אפשר למצוא במדור ה פרק 1 (א). שם עסקנו בתורת הקרבנות במשנתו של הספורנו, כאשר הראינו את הדינמיקה שבמצוה כפי שבאה לידי ביטוי בסוגיא יחידנית זאת. אבל, כאמור, לא רק בתורת הקרבנות קא עסקינן – גם איסורי מאכלות אסורים, טומאת לידה ועוד נתחדשו כתוצאה מחטאי בני ישראל, באותה תקופת התהוות התורה ממעמד הר סיני ועד ערבות מואב.

80. בהעדר שפה אחרת, אנו כותבים על משקל "דברה תורה כלשון בני אדם" נולא בלשון בני אדם כפי שמביאים בטעות! התורה דברה בלשון הקב"ה. כאשר חלק מדבורו הוא כלשון בני אדם ודו"ק.

ש"השם הנכבד הסכים על דעת הנשיאים"⁸¹. לעומת זאת סוגית פסח שני היתה כבר רשומה בתורתו של הקב"ה. אמנם לולא היוזמה של הצדיקים אולי אף פעם לא היתה יורדת מהאנרגיה הפוטנציאלית אל מסגרת המצוות האופרטיביות של התורה. אבל כאשר אלה הצדיקים אמנם יזמו כפי שיזמו⁸², פתח הקב"ה את מקורות האנרגיה של מצות פסח שני לכל ארכה ורתבה⁸³. לכן על מצוה זאת כותב הרמב"ן "שהסכימה דעתם לדעת עליונה". אין פלא, איפוא, שבסוגית חנוכת המזבח (מלתתא) נפלה מחלוקת אם מצוה זאת נוהגת לדורות⁸⁴, בעוד בסוגית פסח שני (מלעילא), לכולי עלמא זוהי מצוה הנוהגת לדורות ואף במסגרת תרי"ג.

וכממוצע בין שתי מצוות אלה היא מצות מואבי — ולא מואביה. לעומת פסח שני האנרגיה של המצוה אינה נסתרת לגמרי. דרשת "ולא מואביה" אינה מוכרחת כי דרך התורה לכתוב בלשון זכר, ולא עלה על דעתו של אדם לומר "לא תגנוב" אבל "תגנובי"! אבל מקור יש לה בכתוב, שהרי אילו רצתה לשלול גם איש וגם אשה⁸⁵, יכלה לכתוב "לא יבוא מעם מואב בקהל ה'". מאידך לא מצינו יוזמה מיוחדת מלתתא כפי שמצינו אצל הטמאים לנפש אדם. ושמא הסיבה לכך היא שכדי לרתום את האנרגיה שבפסוק "לא יבא מואבי", אין צורך במאמץ גדול מלתתא כמו שמצינו אצל הטמאים לנפש אדם. ושמא אפשר לומר שכן מצינו מאמץ מלתתא, אצל רות המואביה עליה מעידה המגילה (א, יח) "ותרא כי מתאמצת היא ללכת"⁸⁶ המאמץ העצום ההוא מצד רות הוא אשר הוריד אלינו את הדרשה "ולא מואביה", וקבעה אותה כהלכה למשה מסיני וכהלכה לדורות.

81. ההלכה ההיא של חנוכת המזבח היא שמונים אחוזים מלתתא ועשרים אחוזים מלעילא.
82. וכפי שביארנו, לא ביקשו הלכה חדשה לדורות, והיו בודאי מסתפקים בפתרון אד הוק במקרה הספציפי שלהם.
83. טמאים לנפש אדם, דרך רחוקה (עד כאן בתורה שבכתב) ולמעשה (תורה שבעל פה) כל אדם אשר בגלל כל סיבה שהיא (אפילו מזיד!) לא עשה קרבן פסח במועדו.
84. עיין בהרחבה בשורש השלישי לספר המצוות. ובדרכו זו של הרמב"ן לישם מצוות לשעה למצוות לדורות עיין עוד (1) במדבר א, מז ד"ה והלויים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם. (2) שם שם פסוק נג ד"ה והלויים יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף. (3) שם ג, מה ד"ה תחת כל בכור בבני ישראל. (4) שם ד, מט ד"ה ופקדיו אשר צוה ה' את משה. (5) שם ה, ו ד"ה מכל חטאת האדם. (6) שם ח, ד ד"ה וזה מעשה המנורה. זהו פרק גדול וחשוב במשנתו של הרמב"ן בכלל ובהבנתו את חומש במדבר בפרט.
85. והגמרא אמנם הקשתה למה לא לומדים "מצרי" — ולא 'מצרית'!
86. ושמעתי מאת הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל פירוש על דרך החידוד הליטאי. "מתאמצת הוא ללכת", פירושו שסחבה רגל ("געשלעפט א פוס"). הסיבה לכך שהיה לה קשה ללכת היא שקיבלה על עצמה גרות ועול מצוות. והרי "התורה מתשת כוחו של אדם"!